

Тема 2.2

Звідки беруться права людини та яку вони мають історію

У цій темі ви з'ясуєте історію виникнення, визнання та юридичного закріплення прав людини. Також ви зможете дізнатись про відомих борців/борчинь за права людини та зрозумієте, в чому полягає суть прав людини, перелічених у міжнародних документах, і яке значення для цього має діяльність кожного з нас.

Ключові здобутки у вивченні теми

3D

Думаємо про шляхи появи та розширення, визнання та закріплення прав людини.

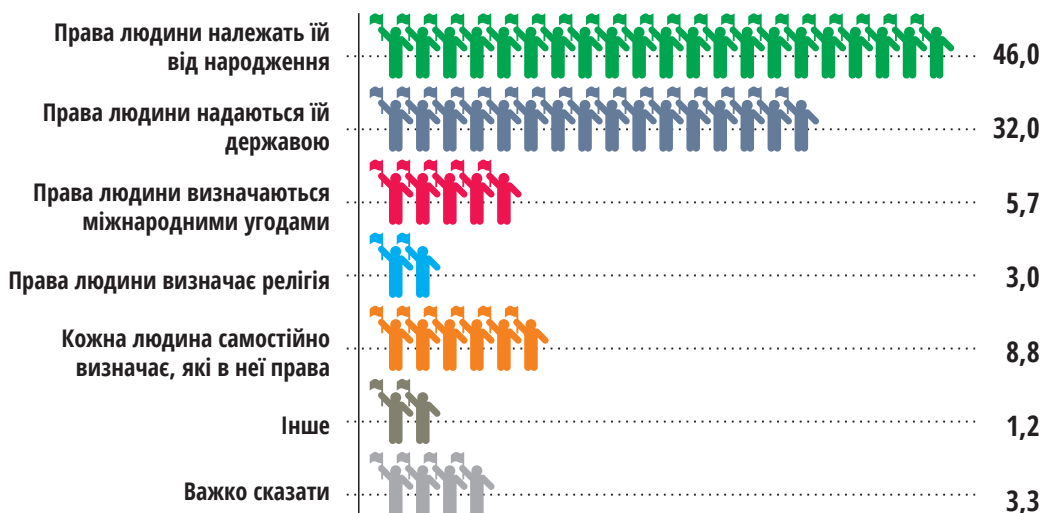
Дбаємо про визнані та закріплені в міжнародних документах права і свободи — результат тривалої боротьби суспільства та конкретних людей.

Діємо, здійснюючи проект «Зробимо їх відомими: борці за права людини серед нас».

Порівнюємо і обмінюємося думками

- Ознайомтеся з інфографікою, на якій відображено результати опитування українців/українок щодо можливих джерел прав людини.
- З якими джерелами пов'язують походження прав людини опитані українці/українки?
- Як ви думаєте, що вплинуло на результати опитування?
- Який варіант відповіді обрали б ви?

Розподіл думок щодо джерел прав людини*



*Джерело: Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / [І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський та ін.]; за заг. ред. Т. Печончик. Київ, 2017. 308 с.

Модуль 1

Що лежить у природі походження прав людини

Права людини, як щит — вони захищають нас, вони, як правила, — пояснюють, як поводитися, і вони, як арбітри, — ми можемо до них звертатися.

Що ж розуміємо під поняттям «права людини»? Безумовно, передусім вони стосуються людських базових потреб, тобто того мінімуму, без якого людина не може існувати та розвиватися як особистість. Стосовно себе ми всі визнаємо, що в нашому житті є такі аспекти, які мають бути непорушними і в які ніхто не має права втручатися, оскільки вони життєво важливі для нашої природи і нашої людської гідності.

Щоб краще зрозуміти відмінності у природі прав людини, можна умовно поділити їх на «права» та «свободи». Говорячи про «свободи», ми маємо на увазі ті сфери життя людини, у які не може втручатися держава. На відміну від «свобод», забезпечення «прав» потребує виконання державою конкретних дій. Наприклад, для того, щоб ми реалізували право на освіту, державі недостатньо його визнати, вона має створити можливості для його реалізації: побудувати школи, підготувати вчителів, надрукувати підручники тощо. У 1996 року, прийнявши Конституцію, Україна як держава присягнулася у повному обсязі забезпечити кожному зі своїх громадян і кожній людині, яка перебуває на території України, весь перелік прав, які містить Конституція. А ратифікувавши у 1997 році Європейську Конвенцію з прав людини, українська влада пообіцяла світовому співтовариству забезпечити всім, хто перебуває під її юрисдикцією, реалізацію записаних у Конвенції прав та свобод. Це дає кожному громадянину/кожній громадянці підстави вимагати дотримання своїх прав, закріплених у національних та міжнародних документах.



Окуляри прав людини

Права людини формують наше повсякденне життя. Буває цікаво приміряти «окуляри прав людини» й озирнутися довкола. Чи замислювалися ви над тим, що відпочинок на пляжі в чудовий літній день можна розглядати як право на відпочинок? А про те, що спілкування в мережі Інтернет є реалізацією низки прав?

Одягніть «окуляри прав людини», тобто погляньте на світ через призму прав людини.

Подумайте і наведіть приклади зі свого життя, ЗМІ, пов'язані з реалізацією чи порушенням прав людини.

Прокоментуйте, наскільки наше повсякденне життя пов'язане з правами людини.

Модуль 2

Як формувалися права людини

Простежте за процесом розвитку прав людини в історії та назвіть його найважливіші етапи.

Слідами історії



«Велика хартія вольностей» — Magna Charta, 1215

Історія прав людини нараховує не одне тисячоліття. Можна стверджувати, що права людини — ровесники людства, а їхня ідея зародилася вже тоді, коли стали виникати перші людські спільноти, з метою обмежити свавілля сильних, захистити слабких та створити можливості для самореалізації.

Розвиток концепції прав людини — це історія перетворення норм моралі у норми права. Спочатку це були тільки моральні та філософські категорії. Минули тисячоліття перед тим, як ці цінності та гарантії їхньої реалізації та захисту стали закріплюватись як юридичні норми.

В античній Греції зародилася філософська думка про те, що права не є привілеями, наданими владою чи суспільством, а чимось природним, властивим людській істоті. Римські творці законів були послідовниками грецьких філософів і також визначали природний характер прав та свобод. Втім, ці права належали не всім. У Греції та Римі в добу античності права визначались приналежністю людини до певної соціальної групи чи класу. Якщо людина була громадянином полісу, її статус визначав права. Але якщо вона не належала до жодної соціальної групи, то взагалі не мала жодних прав.

У середньовіччі, на межі XII–XIII століть у деяких європейських країнах було прийнято низку важливих документів, якими закріплювалися права та свободи: спочатку — дворянства, а згодом — всіх вільних людей. Найбільш відомим з них є «Велика хартія вольностей» — Magna Charta, яку проголосив 1215 року англійський король Іоан Безземельний. Її було прийнято під тиском знаті та духовенства, які більше не хотіли миритися зі свавіллям короля і, об'єднавшись, змусили його правити відповідно до закону. Наприкінці XVII та впродовж XVIII століть відомі філософи-просвітники — Джон Локк, Дені Дідро, Жан-Жак Руссо, Вольтер, Шарль-Луї Монтеск'є розвинули ідею природного походження прав і свобод та стверджували, що вони належать не тільки громадянам/громадянкам, а кожній людині від народження.

Минуло зовсім небагато часу, й ідеї просвітників були втілені у життя. У 1689 році в Англії з'явився «Біль про права» — документ, що заклав підвалини першої конституційної монархії. Як і «Велика хартія вольностей», він містив перелік частини прав, які пізніше назвуть громадянськими (особистими) і політичними правами. А ще через століття ці досягнення помножились і закріпились в таких документах, як Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 р.) та Декларація прав людини і громадянина Франції (1789 р.), а згодом — і в Конституціях США та Франції. Важко переоцінити ці події — вперше в історії людства держави визнали права громадянина фундаментальною цінністю та заклали цей принцип в основу державного устрою.

До середини XX століття права людини фактично залишалися «правами білої людини». Існування рабства і расової сегрегації, гендерної дискримінації, переслідування за ідеологічними переконаннями були масовою практикою, нерідко закріпленою в законі.

Розглядаємо і обговорюємо

Розгляньте наведені фотографії. Які події, на вашу думку, на них відображені?

Які людські цінності та права людей, зображених на фото, порушувались? Хто був за це відповідальним?

Що ви знаєте про расову політику нацистів, про концтабори? Чому подібна політика стала можливою?

Як, на вашу думку, така політика та її наслідки пов'язані зі створенням у 1945 році Організації Об'єднаних Націй та розробкою міжнародних механізмів захисту прав людини?

■ **Расова сегрегація** (лат. segregatio — відділення) — різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав.



1. Режим доступу: <https://bigsmi.com/news/21140-lagerya-smerti-vtoraya-mirovaya-vojna-natsistskie-lagerya-smerti.html?page=11&per-page=12>

2. Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/life/top-15-ridkisnih-fotografiy-drugoyi-svitovoyi-viyni-09052016090000>

3. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/71740>

Жахливі події Другої світової війни підштовхнули людство до переоцінки цінностей — визнається універсальність прав людини. Геноцид євреїв, що отримав назву Голокост, винищення ромів, людей з психічними розладами, переслідування гомосексуалів, ув'язнення свідків Єгови, расова політика на окупованих територіях — усе це дало поштовх розвитку ідеї про те, що питання дотримання прав людини не може бути лише внутрішньою справою держави.

Більшість країн погодилась обмежити свій суверенітет і дозволити світовому співтовариству контролювати стан дотримання прав людини на своїх територіях — саме так починають створюватися міжнародні механізми захисту прав людини. У 1945 році створено Організацію Об'єднаних Націй. А 10 грудня 1948 року прийнято **Загальну декларацію прав людини**. Цей документ складають 30 статей, що містять перелік прав, які належать без винятків кожній людині. Важливість Декларації полягає і в тому, що вона стала предметом «світового консенсусу» — переважна більшість країн світу, попри великі соціальні та культурні відмінності, визнали цінність проголошених у ній прав та свобод.

Цікава інформація



Елеонора Рузвельт, дружина Президента США Франкліна Делано Рузвельта, очолювала Комісію ООН з прав людини і відіграла значну роль у підготовці Загальної Декларації прав людини. Пропонуючи її на розгляд Генеральній Асамблеї ООН, вона сказала «Зараз ми стоїмо на порозі найбільшої події як у житті ООН, так і в житті людства. Ця Декларація цілком може стати міжнародною Великою хартією вольностей для людей всього світу». Текст Декларації був перекладений 375-ма мовами та діалектами і став першим глобальним визначенням прав, якими володіють всі люди.

Елеонора Рузвельт із Загальною декларацією прав людини

Покоління прав людини

Упродовж наступних десятиліть на регіональному та всесвітньому рівнях прийнято міжнародні угоди, які визначають механізми контролю за дотриманням та захистом прав людини. У 1950 році на Європейському континенті виникає **Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод**. А у 1966 році Організація Об'єднаних Націй приймає два Міжнародні пакти — «**Про громадянські і політичні права**» та «**Про соціальні, економічні і культурні права**». Згодом у системі ООН, Ради Європи прийнято й інші документи, які мають силу міжнародних угод.

Так, відповідно до їхнього історичного розвитку, сформувався умовний поділ прав людини на **покоління**. Традиційно їх поділяють на три, однак дедалі частіше з'являється думка про виокремлення четвертого покоління.

Перше покоління прав та свобод людини і громадянина визначало межі втручання державної влади у сфері громадянського суспільства та особистого життя людей — право на свободу думки, совісті і релігії, рівність перед законом, право на участь в управлінні державою, недоторканість особи тощо.

Перші акти англійського конституціоналізму, що закріплюють права людини, — Петиція про права (1628), «Хабеас корпус акт» (Habeas Corpus Act) (1679) і Білль про права (1689). До першого покоління прав людини належать також американські декларації, а саме: Декларація прав Вірджинії (1776), Декларація незалежності США (1776), Конституція США (1787), Білль про права (1791), а також французька Декларація прав людини і громадянина (1789) та інші.

Друге покоління стосується соціально-економічних та культурних прав людини. Вимоги їхнього визнання почали з'являтися після Першої

світової війни, а закріпились як юридичні норми після Другої світової війни, коли завдяки потужному промислому розвитку склалися вагомі передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

До них належать свобода праці й підприємництва, право на житло, право на особисту власність, право на сім'ю, право на охорону здоров'я, право на відпочинок, право на освіту, свободу творчості, право на користування культурними цінностями та ін.

Становлення **третього покоління** прав людини пов'язане з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни. Це покоління стосується права народів на власну культуру, мову, незалежну національну державу, природні багатства, рівноправну участь у науково-технічному прогресі та міжнародній торгівлі, а також права на мир, безпеку, гуманітарну допомогу та безпечне довкілля.

Взаємозалежність між першим, другим і третім поколіннями прав людини забезпечує дотримання такого принципу: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи.

У XXI столітті правозахисники/правозахисниці визначили появу **четвертого покоління** прав людини, яке пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж).

Модуль 3

Борці за права людини

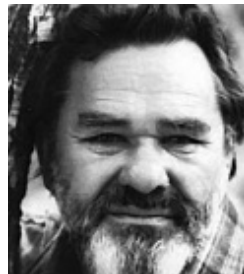
Українська Гельсінська група з прав людини

Появу українського правозахисного руху пов'язують із діяльністю **Української Гельсінської групи з прав людини**, яка була утворена 9 листопада 1976. Метою діяльності вона визначала сприяння виконанню в Україні постанов Заключного акту Наради у справах безпеки й співпраці в Європі у Гельсінкі 1975 році. Засновниками / засновницями організації були Микола Руденко (керівник групи), Олександр Бердник, Петро Григоренко, Іван Кандиба, Левко Лук'яненко, В'ячеслав Чорновіл, Оксана Мешко, Микола Матусевич, Мирослав Маринович, Ніна Строката, Олексій Тихий.

Досліджуємо та обговорюємо

Віднайдіть інформацію про борців за права людини в Україні, їхні публікації, мистецькі твори, заходи та рухи, які впливали на розвиток прав людини в Україні.

Зробіть презентацію у класі або викладіть свої думки в есе.



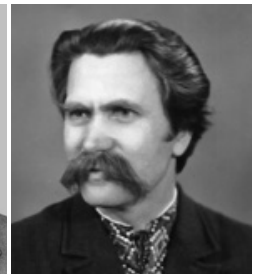
Микола Руденко



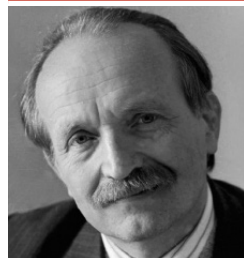
Оесь Бердник



Іван Кандиба



Левко Лук'яненко



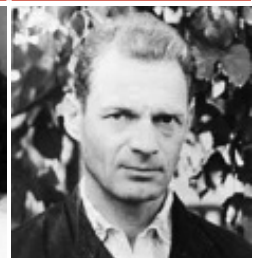
В'ячеслав Чорновіл



Оксана Мешко



Ніна Строката



Олекса Тихий

Досліджуємо та обговорюємо

Історія прав людини — це історія боротьби за них

(Адаптовано за матеріалами посібника з освіти в галузі прав людини «Компас»)

Об'єднайтесь у групи. Ознайомтеся з інформаційними картками, які подають біографії, вислови і зображення відомих людей — активістів/активісток ХХ століття в сфері захисту прав людини.

Картка А — вислови, картка Б — фото, картка В — біографії. Кожна група обирає по одній картці А. Ваше завдання підібрати до картки з висловами відповідну фотографію та біографію діяча.

Зважте, що всі картки перемішані хаотично. В результаті роботи групи має утворитися комплект із 3-х карток: вислів — фото — біографія з відповідним набором літер (наприклад, А1-Б7-В2). За необхідності скористайтесь інтернет-ресурсами.

Підготуйте коротку розповідь про обраного вами правозахисника чи правозахисницю і презентуйте її перед класом.

Яка інформація для вас виявилась новою, цікавою, вражаючою?

Чиї ідеї та діяльність вам імпонують найбільше? Поясніть свою думку.

Розділ 2.2 Звіди беруться права людини та яку вони мають історію

Які наслідки мала діяльність цих людей для тих, за чий права вони боролися, та для людства загалом?

Чому історія прав людини пов'язана з боротьбою за них?

A1

«Роз'єднаність людства загрожує йому загибеллю. Я відчуваю себе в невідплатному боргу перед сміливими і моральними людьми, які є в'язнями тюрем, таборів і психіатричних лікарень за свою боротьбу на захист прав людини. ...сьогодні ми повинні боротися за кожну людину окремо, проти кожного випадку несправедливості, порушення прав людини — від цього залежить дуже багато в нашому майбутньому».

Андрій Сахаров



B2

B2

Народилась у Бірмі, дочка вбитого лідера національно-визвольних сил Бірми. Керівник продемократичного руху у своїй рідній країні. Боролась проти військового режиму. Розбудила Бірму своїми пристрастними виступами на захист демократії та прав людини. У 1991 році нагороджена Нобелівською премією миру.



B1

A6

«...Люди, що хочуть будувати державу на міцних демократичних засадах, спершу повинні звільнити власний розум від байдужості та страху. Саме людське бачення світу, де панували б здоровий глуз і цивілізована людяність, спонукає кинути виклик і страждати заради побудови суспільства, вільного від нестатків та страху».

Аун Сан Су Чжі

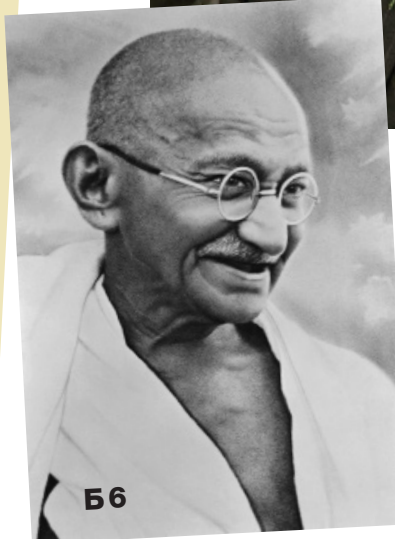
B1

Українська видатна художниця. Виступала на захист української мови, культури. Викривала злочини радянської влади, виступала проти комуністичного режиму СРСР. Брала участь в акціях протесту проти розправ над українськими правозахисниками.

A3

«Я боровся проти панування білих, і я боровся проти домінування чорних. Я плекав ідеал демократичного та вільного суспільства, в якому всі люди житимуть у гармонії та матимуть рівні можливості. Це — той ідеал, заради якого я хочу жити і до якого я прагну».

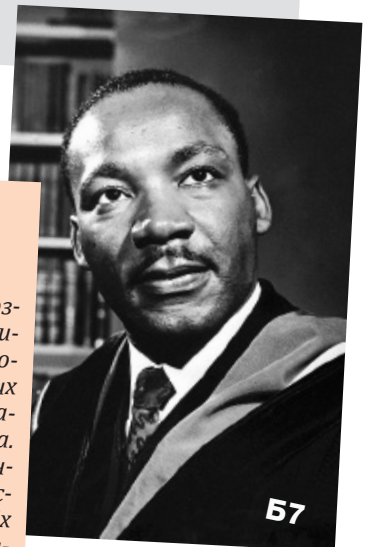
Нельсон Мандела



B6

B3

Радянський фізик, один з розробників водневої бомби. Вимагав лібералізації СРСР, протестував проти незаконних розправ над борцями за громадянські та національні права. За протести проти радянської інтервенції в Афганістані він був позбавлений всіх державних нагород й фактично ізольований від зовнішнього світу. Лауреат Нобелівської премії миру 1975 року.



B7

Розділ 2.2 Звідки беруться права людини та яку вони мають історію



Б4

В4

Боровся проти расизму. Йому було заборонено брати участь у мітингах, змушений піти у підпілля, а згодом, заарештований та засуджений до довічного ув'язнення. Провів 27 років за ґратами.

Був обраний президентом Південно-Африканської республіки на перших демократичних виборах у цій країні у віці 76 років. Лауреат Нобелівської премії миру 1993 року.

Б3



А4

«У мене є мрія, що настане день, коли наша нація повстане і доживе до істинного змісту свого девізу: «Ми вважаємо самоочевидним, що всі люди створені рівними».

У мене є мрія, що одного дня ця нація підніметься, і переживе свою долю. Ми всі знаємо, що люди на землі створені рівними».

Мартін Лютер Кінг

В6

Радянський генерал-майор, українець. Командував дивізією в роки війни 1939–1945. Створив і очолив першу в СРСР кафедру військової кібернетики, опублікував 86 наукових праць у цій галузі, захистив докторську дисертацію. Протестував проти вторгнення радянських військ до Чехословаччини, виступив на захист кримських татар. За відкриту правозахисну діяльність позбавлений усіх військових звань і державних відзнак. Перебував у радянських тюрмах, таборах і «психушках». Позбавлений громадянства СРСР.

Б5



А2

«Ненасильство є найбільшою силою в розпорядженні людства. Воно могутніше за зброю масового знищення, розроблену в контексті винахідливості людства».

«Спочатку вони тебе не помічають, потім сміються над тобою, потім борються з тобою. А потім ти перемагаєш». «Якщо бажаєш, щоб світ змінився, — сам стань цією зміною».

Махатма Ганді

В5

Був священником баптистської церкви в Монтгомері (штат Алабама). Боровся за громадянські права темношкірого населення в США ненасильницькими походами, демонстраціями та бойкотами. За непокору владі його неодноразово заарештовували.

Очолив шеститисячний марш протесту в Мемфісі, метою якого була підтримка робітничих страйків. Був смертельно поранений внаслідок пострілу снайпера, але його мрія збулась.

А5

«Ця імперія [СРСР] є загрозою для всього світу. Тому боротьба за її деколонізацію не може бути справою однієї нації. Це завдання всього світу».

«Влада, що народилася у підпіллі і вийшла з нього, любить у темряві творить свої чорні справи. Ми ж прагнемо винести їх на світло, опромінити їх світлом правди».

Генерал Петро Григоренко

В7

Народився в Індії, коли вона ще була під владою Британської імперії. Став лідером національного руху, що провадив успішну кампанію ненасильницького опору за незалежність Індії. Здійснив пішу ходу у 241 миль через Індію, що поклала початок масовій кампанії громадянської непокорі англійській колоніальній владі («Соляний похід»). Провів у загальній кількості 2 338 днів життя у в'язниці в невинній боротьбі за мир.

Розділ 2.2 Звідки беруться права людини та яку вони мають історію

Застосуйте набуті знання та досвід

Розглядаємо і обговорюємо

- Розгляньте фотографії. Що, на вашу думку, поєднує зображених на них людей?
- Що мотивувало цих людей до правозахисної діяльності?
- Яке значення мають подібні дії та акції для тих, чиї права вони захищають та для суспільства в цілому?
- Чи можна вважати цих людей героями/героїнями?
- Наведіть приклади подібних дій суспільства на захист прав людини в Україні.



Акції протесту на підтримку руху за громадянські права Black Lives Matter («Життя чорних мають значення», BLM) після вбивства Джорджа Флойда у 2020 році, який був не єдиним темношкірим, що загинув через дії американської поліції.



У 99 країнах світу кілька сотень тисяч осіб вийшли на акції в більш ніж 1,8 тис. містах і населених пунктах у Європі, Африці, Північній і Південній Америці з вимогою взяти заходів, щоб уповільнити руйнівні наслідки змін клімату. 2021 рік



Акції проти воєнних дій Росії на території України. Росія, березень 2022 року.



Антивоєнний пікет активіста Володимира Салтевського у Москві біля будівлі російського державного медіахолдингу ВДТРК. Вересень, 2022 року.